

KUVVETLER AYRILIĞININ PARLAMENTER SİSTEMDE SİYASAL PARTİLERİN FAALİYETLERİNE ETKİSİ

Öğr. Gör. Ahmet BÜKE (bukeahmet@hotmail.com)

Celal Bayar Üniversitesi

Özet

Siyasal düşünce tarihinde Montesquieu'nün adıyla özdeşleştirilen kuvvetler ayrılığı ilkesi, 1789 Amerikan ve 1791 Fransız Anayasalarından başlayarak pek çok pozitif hukuk belgesinde düzenlenmiştir. Çağdaş anayasa hukukunun temelini oluşturan bu ilkenin hukuki niteliğinin yanı sıra siyasi nitelik taşıdığını belirtmek gerekir.

Kuvvetler ayrılığı ilkesi, devlet niteliği taşıyan her siyasi toplulukta birbirinden farklı kuvvetlerin bulunduğu ve bu kuvvetlerin yasama, yürütme ve yargı olarak üçe ayrılabilmesi ve özgürlüklerin güvence altına alınabilmesi için bu üç kuvvetin de ayrı, bağımsız organlara verilmesi gerektiği temeline dayanmaktadır.

Modern anlamda siyasal partiler, kuvvetler ayrılığı ilkesinden çok daha uzun bir süre sonra ortaya çıkmıştır. Tarihte ilk siyasi partiler, Batı'da 19. yüzyılda; önce ABD'nde, sonra İngiltere'de ortaya çıkmışlardır. Siyasi partiler ile ilgili uzun süre hukuki düzenleme yapılmamış; ancak, II. Dünya Savaşı'ndan sonra Anayasalarda siyasi partiler ile ilgili düzenlemelere yer verilmiştir.

Saf kuvvetler ayrılığı teorisi ile uyumlu bir siyasal rejim örneğine günümüzde rastlamak mümkün değildir. Çünkü, bu teorinin ileri sürüldüğü tarihlerde henüz modern siyasal partiler mevcut değildi. İktidarla ilgili sorunlar, daha çok kurumsal nitelikteydi. Değişik organlar ve bunlar arasındaki yetki ve ilişkiler, kuvvetler ayrılığı ile dengeye oturtulabiliyordu. Günümüzde ise siyasal yaşama yön veren siyasal partilerdir ve kurumlar, bunlara sadece biçimsel bir çerçeve sağlamaktadır.

Bu çalışmamızda önce kuvvetler ayrılığı ilkesinin tanımı ve pozitif ilkelere geçişine yer vereceğiz. Çalışmamızın ikinci bölümünde ise Kuvvetler ayrılığı ilkesine göre hükümet sistemleri konusunu inceleyeceğiz. Üçüncü bölümde ise Kuvvetler ayrılığının parlamenter sistemde siyasal partilerin faaliyetlerine etkisi konusunu irdeleyip sonuca ilişkin izlenimlerimiz ile çalışmamızı noktalayacağız.

Anahtar Kelimeler: Demokrasi, hukuk, kuvvetler ayrılığı ve parlamenter sistem

EFFECT OF SEPERATION OF POWERS ON ACTIVITIES OF POLİTICAL PARTİES IN PARLIAMENTARY SYSTEM

Abstract

The principle of separation of powers which has become identical with Montesquieu in the history of political thought, had been arranged in many judicial documents beginning with 1789 American and 1791 French Constitutions. This principle, that forms the ground of contemporary constitutional law, has political aspects as well as legal dimensions.

The principle of separation of power is based on the acceptance that there are different powers in every society which has the characteristics of state and these can be named as legislation, execution and judgment, and in order to maintain the safety of such freedoms, these three powers should be assigned to different bodies.

With their modern definitions, political parties have long been existed before the principle of separation of powers. The first political parties in history had emerged in 19th century in West and their in US and Great Britain. There had not been any legal arrangements for political parties for long years and after World War II, there had been legal arrangements in constitutions.

In this study, we will evaluate the definition of separation of powers principle and transition to positive principles. In the second section of study, we will study government systems due to principle of separation of power. In the third section we will examine effects of separation of power principle on activities of political parties in parliamentary system and discuss our impressions on result.

Keywords: Democracy, law, separation of power and parliamentary system

* Bu çalışma "I. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Konferansı – İnsan ve Toplum Bilimleri" (IBAD-2016) sempozyumunda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

GİRİŞ

Siyasal düşünce tarihinde Montesquieu'nün adıyla özdeşirilen kuvvetler ayrılığı ilkesi, 1789 Amerikan ve 1791 Fransız Anayasalarından başlayarak pek çok pozitif hukuk belgesinde düzenlenmiştir. Çağdaş anayasa hukukunun temelini oluşturan bu ilkenin hukuki niteliğinin yanı sıra siyasi nitelik taşıdığını belirtmek gerekir.

Kuvvetler ayrılığı ilkesi, devlet niteliği taşıyan her siyasi toplulukta birbirinden farklı kuvvetlerin bulunduğu ve bu kuvvetlerin yasama, yürütme ve yargı olarak üçe ayrılabilmesi ve özgürlüklerin güvence altına alınabilmesi için bu üç kuvvetin de ayrı, bağımsız organlara verilmesi gerektiği temeline dayanmaktadır¹.

Kuvvetler ayrılığının çıkış noktası, mutlak monarşicilerin baskıcı yöntemlerine karşı kişi hak ve özgürlüklerini güvence altına almaya yönelikti. Belirli devlet fonksiyonlarının, birbirlerinden bağımsız farklı organlar tarafından yerine getirilmesi hem kamu hizmetlerinin iyi işlemesi hem de monark karşısında hak ve özgürlüklerin korunması amacıyla hizmet edecekti. Dolayısıyla bu ilke her şeyden önce monarşinin mutlak yetkilerini sınırlayan ve milli egemenlik ilkesinin yolunu açan tarihsel bir işlev üstlenerek temsili rejimlerin doğumunda önemli bir rol üstlenmiştir².

Modern anlamda siyasi partiler, kuvvetler ayrılığı ilkesinden çok daha uzun bir süre sonra ortaya çıkmıştır. Tarihte ilk siyasi partiler, Batı'da 19. yüzyılda; önce ABD'nde, sonra İngiltere'de ortaya çıkmışlardır. Siyasi partiler ile ilgili uzun süre hukuki düzenleme yapılmamış; ancak, II. Dünya Savaşı'ndan sonra Anayasalarda siyasi partiler ile ilgili düzenlemelere yer verilmiştir.

Saf kuvvetler ayrılığı teorisi ile uyumlu bir siyasi rejim örneğine günümüzde rastlamak mümkün değildir. Çünkü, bu teorinin ileri sürüldüğü tarihlerde henüz modern siyasi partiler mevcut değildi. İktidarla ilgili sorunlar, daha çok kurumsal nitelikteydi. Değişik organlar ve bunlar arasındaki yetki ve ilişkiler, kuvvetler ayrılığı ile dengeye oturtulabiliyordu. Günümüzde ise siyasi yaşama yön veren siyasi partilerdir ve kurumlar, bunlara sadece biçimsel bir çerçeve sağlamaktadır.

Demokrasi açısından kuvvetler ayrılığının günümüzde kazandığı çağdaş görüntü ise çoğulculuk ilkesi temelinde frenler ve dengeler sistemi biçiminde gelişmektedir. Bu çerçevede, iktidar-muhalefet ilişkileri ideolojik bir çoğulculuğun görünümü olarak farklı ideoloji ve fikirlerin serbestçe örgütlendiği partiler kanalıyla gerçekleşmektedir. Kurumsal çoğulculuk boyutunda ise demokratik seçimlerle iş başına gelen siyasi kurum ve organlar ile bu kurum ve organları denetleyen yargı mekanizması yer almaktadır.

Bu çalışmamızda önce kuvvetler ayrılığı ilkesinin tanımı ve pozitif hukuk belgelerine geçişine yer vereceğiz. Çalışmamızın ikinci bölümünde ise Kuvvetler ayrılığı ilkesine göre hükümet sistemleri konusunu inceleyeceğiz. Üçüncü bölümde ise kuvvetler ayrılığının parlamenter sistemde siyasi partilerin faaliyetlerine etkisi konusunu irdeleyip sonuca ilişkin izlenimlerimiz ile çalışmamızı noktalayacağız.

¹ Mustafa, Kutlu, Kuvvetler Ayrılığı Temelleri- Gelişimi, Hukuk Devleti'nin Kökenleri, Seçkin Yayınevi, 2. Baskı, Ankara, 2010, s.25

² Ergun, Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, Gözden Geçirilmiş 11. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara,2010, s.194

BİRİNCİ BÖLÜM

I. KUVVETLER AYRILIĞI

A. Tanımı

Siyasi partiler, çağdaş siyasal yaşamın en temel kurumlarıdır. Demokratik siyasal yaşam, partiler olmaksızın düşünülemez. Modern anlamda siyasal partilerin ortaya çıkışları oldukça yenidir. Bununla birlikte siyasal partiler, çok hızlı gelişme göstererek tüm ülkelerde siyasal hayatın ana unsuru ve temel dinamik güçleri haline gelmiştir.³ Buna karşılık kuvvetler ayrılığı ilkesinin çıkış kaynağı ise modern anlamda siyasal partilerin doğumundan çok uzun bir süre önce aşağıda ayrıntılı bir şekilde değineceğimiz gibi Eski Yunan filozofları Aristo ve Platon'a kadar uzanmaktadır.

Anayasa teorisi açısından devletin üç temel hukuki işlevi bulunmaktadır. Yasama, yürütme ve yargı. Bu nedenledir ki kuvvetler ayrılığı teorisi, bu işlevlerinin her birinin yerine getirilmesinin ayrı birer kuvveti veya gücü gerektirdiği düşüncesinden hareketle devletin örgütlenişini bu işlevlerin düzenleniş tarzına göre değerlendirmektedir.⁴

Kuvvetler ayrılığı ilkesi, devlet niteliği taşıyan her siyasal toplulukta birbirinden farklı kuvvetlerin bulunduğu ve bu kuvvetlerin yasama, yürütme ve yargı olarak üçe ayrılabilmesi ve özgürlüklerin güvence altına alınabilmesi için bu üç kuvvetin de ayrı, bağımsız organlara verilmesi gerektiği temeline dayanmaktadır.⁵

Hukuki açıdan kuvvetler arasındaki ilişkiler klasik kuvvetler ayrılığına göre tanımlanmakta ve temelde kişi hak ve hürriyetlerinin korunması amaçlanmaktadır. Liberal anlayışa göre kişi amaç olunca hürriyetlerin güvencesi de kuvvetler ayrılığında aranmıştır. Buna göre elinde kuvvet bulduran her makam ya da kişi bunu kötüye kullanabilir. Bu durumun engellenmesi için kuvvetlerin farklı ellerde bulunması gerekmektedir. Kuvvetler ayrılığı ilkesini ortaya koyanlar nereden gelirse gelsin yönetimde baskıyı önleyecek bir yol aramaktadırlar. Bunun çözümünü de kuvvetlerin tek bir elde toplanmamasında buldular.⁶

Aristo'dan esinlenerek Locke ve Montesquieu tarafından geliştirilen ve aynı zamanda kuvvetler arasındaki ilişkinin niteliğine göre hükümet sistemlerinin türünü belirleyen bu ilke, modern anayasa hukukunun doğuşunda önemli bir yere sahiptir. Hatta 1789 İnsan Hakları ve Yurttaşlık Hakları Bildirisi, kuvvetler ayrılığı sistemini içermeyen bir düzenlemenin anayasa niteliği taşımayacağını kabul etmektedir.⁷

Kuvvetler ayrılığının çıkış noktası, mutlak monarşicilerin baskıcı yöntemlerine karşı kişi hak ve özgürlüklerini güvence altına almaya yöneliktir. Belirli devlet fonksiyonlarının, birbirlerinden bağımsız farklı organlar tarafından yerine getirilmesi hem kamu hizmetlerinin iyi işlemesi hem de monark karşısında hak ve özgürlüklerin korunması amacıyla hizmet edecektir. Dolayısıyla bu ilke her şeyden önce monarşinin mutlak yetkilerini sınırlayan ve milli egemenlik ilkesinin yolunu açan tarihsel bir işlev üstlenerek temsili rejimlerin doğumunda önemli bir rol üstlenmiştir. Bu durumun doğal sonucu olarak Fransa'da 1789 Devrimi sonrasında Fransa'da kuvvetler ayrılığı ilkesi, mutlak monarşiye son verebilmenin bir yöntemi olarak kullanılmıştır.⁸

³Fevzi, Demir, Anayasa Hukuku, Birleşik Matbaacılık, 8. Baskı, İzmir, Ekim 2012, s.171

⁴Mustafa, Erdoğan, Anayasal Demokrasi, Siyasal Kitabevi, Tıpkı Basım, 8. Baskı, Ankara, Mart 2010, s.199

⁵Zafer, Gören, Anayasa Hukuku, Yetkin Basımevi, Ankara, 2011, s.155

⁶Erdoğan, Teziç, Anayasa Hukuku, Beta Yayınevi, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 14. Bası, İstanbul, 2012, s. 463

⁷Ali, Ekrem, Akartürk, Parlamenter Rejim Uygulamaları ve Parti Sistemleri, Yeditepe Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2010, s.32

⁸Mehmet, Akad- Bihterin, Vural, Dinçkol, Genel Kamu Hukuku, Der Yayınları, Gözden Geçirilmiş 7. Basım, İstanbul, Ekim 2012, s.38

Modern kuvvetler ayrılığının saf teorisi ya da ideal tipini şu şekilde tanımlayabiliriz: Devletin yasama, yürütme ve yargı şeklinde üç branşa veya bölüme ayrılması siyasi özgürlüğün kurulması ve devamının esasını oluşturmaktadır. Bu üç organın her birine kendi niteliklerine uygun birer devlet işlevi karşılık gelmektedir. Her bir organ, sadece kendi işlevini yerine getirmeli ve diğer organların işlevlerine karışmasına izin verilmemelidir. Ayrıca bu üç organı oluşturan kişiler, birbirinden ayrılmalı, hiçbir kişi aynı anda birden fazla organın üyesi olmamalıdır. Bu şekilde organların her biri diğerlerini frenleyecek ve tek başına hiçbir grup, devlet mekanizmasını kontrol edemeyecektir. Kısaca; hem organlar hem işlevler hem de bunları yerine getirenler, farklı kişiler olacaktır.⁹

Kuvvetler ayrılığının temel prensibi, siyasi iktidarı, gücün farklı organlara dağıtılması yoluyla sınırlamaktır. Buna göre kanunları hazırlayan organ ile kanunları uygulayan organlar farklı olacaktır. Yargı ise bu iki organın birbiriyle ilişkisine göre daha bağımsız bir durumda olacaktır. Çünkü kuvvetler ayrılığı, her kuvvetin mutlaka birbirinden bağımsız olacağı anlamına gelmemektedir. Böyle bir durumun arzu edilebilir olduğunu söylemek de mümkün değildir. Çünkü, bu durumda sistem sağlıklı çalışmadığı gibi devlet yönetiminde uyum ve istikrarın sağlanması da mümkün olamaz. Bu nedenle yargıyı bir kenara bırakırsak kuvvetler arasında işbirliği de gereklidir¹⁰. Bu sayede kuvvetler arasındaki uyum sağlanacak ve sistem daha demokratik bir şekilde işleyecektir.

Ana hatları ile kuvvetler ayrılığına genel bir giriş yaptıktan sonra çalışmamızın bu bölümünde ise kuvvetler ayrılığının pozitif hukuk belgelerine geçişi konusuna değineceğiz.

B. Kuvvetler Ayrılığı İlkesinin Pozitif Hukuk Belgelerine Geçişi

Kuvvetler ayrılığı ilkesinin gelişiminde Amerika ve Fransa'daki gelişmeler önemli yer tutmakta ise de ilkenin kaynağını İngiltere tarihindeki siyasi gelişmeler oluşturmaktadır. İngiltere'de bu alandaki gelişmelerden en önemli olanı 1689 tarihli Bill of Rights (Haklar Bildirisi) ile kralın sadece yasaların uygulayıcısı olduğu ilan edilirken parlamentonun da üstünlüğü benimsenmiştir¹¹.

113

1789 tarihli Amerikan Anayasası, kuvvetler ayrılığı ilkesini kabul etmiştir. Amerikan Anayasası'nın düşünsel kökeninde Montesquieu'ye atfedildiği şekliyle kuvvetlerin mutlak ayrılığı değil kuvvetlerin birbirini kontrol ve denge içerisinde tuttuğu bir devlet mekanizması düşüncesi yer almaktadır. Fransız Devrimi'nin temelinde ise kuvvetlerin ayrılması, kralın mutlak iktidarına karşı, devrim önderlerince "siyasal dogma" olarak benimsenmiştir.

Bu düşüncenin etkisi ile 1789 tarihli İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nin 16. Maddesinde "erkler ayrılığının uygulanmadığı bir toplumda Anayasa'nın da olmayacağı kuralına yer verilmiştir. Fransa'da devrim anayasaları niteliğindeki (1791,1795,1848), erkler ayrılığı ilkesini benimsemiştir¹². Nihayet 1958 Anayasası'nı hazırlamak üzere General De Gaulle'e yetki veren 03.06.1958 tarihli kanunda, kuvvetler ayrılığına atıf yapılmıştır¹³.

Kuvvetler ayrılığı teorisi, XIX. yy. anayasacılık hareketleri üzerinde derin izler bırakmıştır. Öte yandan rejimlerin sınıflandırılmasında bir tür mihenk taşı olacaktır. Yargılamanın niteliğinin ve amacının, yasama ve yürütme fonksiyonlarından farklı olması nedeni ile rejimlerin sınıflandırılmasında dikkate alınmamasına yol açar. Çünkü, yargılama, hukukun ihlali ve bir dava açılması halinde harekete geçmekte ve amacı da hukukun iadesini sağlamaktır. Bu bakımdan anayasa

⁹Erdoğan, age., s. 200

¹⁰Mehmet, Fatih, Hüner, Demokrasinin İşleyişinde Yargının Rolü ve Meşruiyeti, Adalet Yayınevi,1. Baskı, Ankara, 2012, s.59

¹¹Serkan,Yolcu, İngiltere'de Kuvvetler Ayrılığı ve Yargı Bağımsızlığı Alanındaki Gelişmeler, Seçkin Yayınevi, 1. Baskı, Ankara,2011,s.27

¹²Gören age., s.156

¹³Nur,Uluşahin, Anayasal Bir Tercih Olarak Başkanlık Sistemi, Ankara,1999, s. 74

hukukunda, siyasi rejimlerin sınıflandırılmasında daima yasama ve yürütme ilişkileri dikkate alınmaktadır¹⁴.

Kuvvetlerin yasamada (Fransa’da Konvansiyon dönemi 1795, günümüzde İsviçre) ya da yürütmede (1799 Konsüllük Anayasası) birleştiği yönetim biçimlerine karşılık kuvvetlerin ılımlı ayrılığına dayanan İngiliz parlamenter rejimi ile kuvvetlerin sert ayrılığına dayanan Amerikan başkanlık rejimleri yer almaktadırlar. Aslında kuvvetler ayrılığına dayanan yalnızca başkanlık rejimidir. Zira parlamenter rejim, yasama ile yürütme arasında sürekli işbirliğine dayanmaktadır¹⁵.

İKİNCİ BÖLÜM

I. KUVVETLER AYRILIĞI İLKESİNE GÖRE HÜKÜMET SİSTEMLERİNİN SINIFLANDIRILMASI

Hükümet sistemlerinin tasnifinde yasama ve yürütme kuvvetleri arasındaki ilişki hesaba katılır. Yargı kuvveti kural olarak işin dışında tutulur. Yargının her sistemde yasama ve yürütme kuvvetlerinden ayrı olduğu veya olması gerektiği varsayılır¹⁶. Buna göre, hükümet sistemleri ilk önce kuvvetler birliği ve kuvvetler ayrılığı sistemleri olarak ikiye ayrılır. Kuvvetler birliği sistemleri de kendi içinde kuvvetlerin yürütmede ve yasamada birleştiği sistemler olarak ikiye ayrılır. Kuvvetlerin yürütmede birleştiği sistemler diktatörlük veya mutlak monarşidir. Kuvvetlerin yasamada birleştiği sisteme “meclis hükümeti sistemi” adı verilir¹⁷.

Kuvvetler ayrılığı sistemleri de kendi içinde sert ve yumuşak olmak üzere ikiye ayrılır. *Yumuşak ya da ılımlı kuvvetler ayrılığı sistemine ise “parlâmenter sistem,” Sert kuvvetler ayrılığı sistemine “başkanlık sistemi”,* adı verilmektedir Çalışmamızın konusu kuvvetler ayrılığı olduğu için kuvvetler ayrılığı sistemine göre hükümet sistemlerinin sınıflandırılması konusunu ele alacağız.

A. Parlamenter Hükümet Modeli

Parlamentarizm, 18. Yüzyıl ortalarında İngiltere’de kral- parlamento mücadelesinden doğmuş ve 19.yüzyılda Kıta Avrupası ülkelerinde yaygınlaşmıştır. Parlamentarizmin doğuşu, monarşik iktidar ile temsili organların uzlaşmaları ile gerçekleşmiştir. Parlamenter sistemlerde ana özellik, yürütmenin yasama iktidarından kaynaklanması ve yasama organının güvenine sahip olması zorunluluğudur. Ülkemizde de uygulanan siyasi rejimin temelini oluşturan bu durum, hükümeti parlamento çoğunluğunun iradesine bağlı kılmaktadır¹⁸.

Yasama ve yürütme organları arasındaki karşılıklı işbirliği, parlamenter rejime karakteristik özellik vermekle birlikte bu rejimin can alıcı noktası, yasama organı içinden doğan yürütmenin parlamentoya karşı siyasi sorumluluğunun olmasıdır. Nitekim Epstein, parlamenter rejimi, yürütme kuvvetinin yasama kuvvetinden kaynaklandığı ve yürütmenin yasamaya karşı siyasi açıdan sorumlu olduğu anayasal hükümet biçimi olarak tanımlamaktadır¹⁹.

Parlamenter rejimlerde hükümet, parlamentoya dayanmak ve parlamento içinden çıkmak zorundadır; ama, parlamentodan bağımsız hareket etmek imkanına sahiptir. Bu özellik, parlamenter

¹⁴Teziç, age., s.468

¹⁵Teziç, age., s.469

¹⁶Kemal, Gözler, Anayasa Hukukuna Giriş, Ekin Kitabevi Yayınları, Dördüncü Baskı, Bursa, 2004, s.84

¹⁷Mehmet, Turhan, Hükümet Sistemleri, Gündoğan Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 1993, s. 129

¹⁸ Yusuf, Murat, Akın, Do. Dr. Mehmet Somer’in Anısına Armağan, Beta Basım A.Ş, İstanbul, 2006 s.930

¹⁹ Akartürk, age., s.42

rejimi, meclis hükümeti rejiminden ayırır. Hükümetin hukuksal kimliği parlamenter rejimlerde parlamentodan ayrı ve özektir²⁰.

Parlamenter sistem başkanlık sisteminin aksine kuvvetlerin yumuşak ayrılığına veya işbirliğine dayanan hükümet sistemi olarak tanımlanır. Parlamenter rejimde yasama ve yürütme organları hukuken birbirinden bağımsızdır; ancak aralarında işbirliği ve etkileşim bulunmaktadır. Bu işbirliği ise hukuken birbirinden bağımsız olan, varlık ve sürekliliği birbirine bağlı olmayan iki farklı organa verilmiştir.²¹

Parlamenter sistemin klasik örneği İngiliz Devlet Sistemi'dir. Bu demokrasi tipi, İngiliz Parlamentosu ve kurumlarını kapsayacak şekilde "Westminster modeli" olarak da anılmaktadır. İngiltere tarihsel gelişimi üç evreye ayrılmaktadır. Bunlar; İngiliz ihtilalleri ve bildirileri, 18'inci yüzyılda parlamenter rejiminin kurulması, 19'uncu yüzyılda iktidarın demokratlaşması dönemleridir. Kralın mutlak iktidarının sınırlanmaya başlaması ile ilgili ilk çabalar 1215 tarihli Büyük Şart (Magna Charta) dayanmaktadır. Büyük Şart'ı modern anlamda bir insan hakları bildirgesi olarak görmek mümkün olmamakla birlikte soyluların ve toprak sahibi baronların başlangıçta kendi çıkarlarını gözeterek krala imzalattıkları bu belge daha sonra kaleme alınış biçimindeki esneklik dolayısıyla halkın lehine işleyen bir şekle dönüşmüş ve demokratik ilkelerin kaynağını oluşturmuş; 1628 yılında dilekçe hakkı, 1689 insan hakları bildirisi gibi önemli İngiliz siyasi belgelerinin de temelini oluşturmuştur.²²

Parlamenter rejimler ile ilgili çeşitli tanımlamalar ve sınıflandırmalar yapılmakla birlikte sistemin bünyesini oluşturan unsurlar şu şekilde sıralanabilir:

- Bir veya iki meclisten oluşan parlamento.
- Yürütmenin iki başlı oluşu.
- Devlet başkanının siyasi açıdan sorumsuzluğu.
- Bakanların yasama organına karşı siyasi sorumlulukları.
- Yürütme organının parlamentoyu fesih yetkisi²³.

B. Başkanlık Sistemi

Başkanlık rejimi, İngiliz parlamenter sistemi gibi tarihi bir gelişim süreci izlememiştir. 1787'de ABD'nin Philadelphia kentinde toplanan kurucu meclisin görüşmeleri sonucu temel ilkeleri belirlenmiştir. Her ne kadar orijinal bir sistem gibi görünse de 1787 tarihli ABD anayasası oluşturulurken İngiliz monarşisinden esinlenilmiştir. Bu bakımdan ABD başkanlık sistemi meşruti monarşinin cumhuriyete dönüştürülmüş biçimidir. Başkanlık rejiminin en başarılı örneği Amerika Birleşik Devletleri'nde uygulanmaktadır.²⁴

Temsili hükümet sistemlerinden biri olan başkanlık rejimi, erklerin birbirinden sert biçimde ayrılması temeline dayanır. Bu rejimde yürütme organı ile yasama organı görevlerini karşılıklı olarak birbirinden bağımsız olarak kullanır. Başkanlık rejiminde hükümet ile yasama meclisi, birbirinden tamamen bağımsız ve farklı iki organdır. Siyasi açıdan çok güçlü ve geniş yetkilere sahip olan

²⁰Murat, Sezginer, Günümüz Demokrasilerinde Kuvvetler İlişkisi ve 1982 Anayasası'nda Sorunlar, Seçkin Yayınevi, 2. Baskı, Ankara, 2010, s.37

²¹Mehmet, Emin, Akgül, Kuvvetler Ayrılığı İlkesinin Dönüşümü ve Günümüz Demokratik Rejimlerindeki Anlamı, Ankara Barosu Dergisi, Sayı:4, yıl:2010, www. Ankarabarusu.org.tr/siteler/ankara barosu/ 4/2010 akgul pdf

²²Mehmet, Emin, Akgül, Kuvvetler Ayrılığı İlkesinin Dönüşümü ve Günümüz Demokratik Rejimlerindeki Anlamı, Ankara Barosu Dergisi, Sayı:4, yıl:2010, www. Ankarabarusu.org.tr/siteler/ankara barosu/ 4/2010 akgul pdf

²³ Teziç, age., s.478

²⁴Demir, age., s.117

yürütme organı yani hükümetin başı, aynı zamanda devletin de başıdır. Bu özelliğinden ötürü başkanlık rejiminin, demokrasi ile kişisel iktidarı birleştirdiği söylenebilir²⁵.

Başkanlık sisteminde yasama ve yürütme birbirinden tamamen farklı iki organdır. Başkanlık rejiminin temelindeki erklerin bağımsızlığı, organların yapısında, fonksiyonunda ve ilişkilerinde olmak üzere üç noktada toplanmaktadır²⁶.

Organların yapısındaki bağımsızlık, her organın yapısı birbirinden farklıdır. Seçim mekanizması organların her biri için ayrı ayrı kullanılmaktadır. Yasama organı genel oyla halk tarafından seçildiği gibi yürütme yetkisini kullanan başkan da yine halk tarafından seçilmektedir. Başkanlık rejiminde yürütme, parlamenter rejimden farklı olarak yasama organının çoğunluğunun içinden çıkmamaktadır²⁷.

Organların fonksiyonlarındaki bağımsızlık, her organ bir faaliyet ile sınırlıdır. Parlamento, kanun koyar; ama, onun uygulamasına katılmaz. Hükümet, kanunları uygular; ama, onun yapılmasına katılmaz. Mahkemeler yargılama faaliyetini yürütür; ama, kanunların yapılmasına ve yürütülmesine katılmazlar²⁸.

Organların işleyişindeki bağımsızlık, organların hiç biri diğerine karşı etkileme aracına sahip değildir. Halk tarafından seçilen başkanın meclisten güvenoyu alma ihtiyacı yoktur. Bunun gibi onun seçtiği bakanlar da göreve başlamak için meclisin güvenoyuna ihtiyaç duymazlar. Görevleri süresince başkan ve bakan parlamento tarafından görevden uzaklaştırılmaz. Güvenoyu şeklinde bir denetim mekanizması getirilmediği gibi başkanın da meclisi feshetme yetkisi yoktur²⁹.

Görüldüğü gibi yasama ve yürütme organının faaliyetlerinin icrası sırasında kesin bir ayrılık söz konusudur. Parlamenter sistemin ana karakteristiği olan Bakanlar Kurulu'nun meclise karşı sorumluluğu ilkesinin başkanlık sisteminde uygulanma olanağı bulunmamaktadır. Zira yasama ve yürütme organları parlamenter sistemden farklı olarak gerek göreve başlarken gerekse görevin devamında güvenoyu almalarına gereksinim duymamaktadır. Yasama ve yürütme organları birbirlerinden kesin ve sert olarak ayrılmışlardır.

ABD Federal Anayasası'nın hazırlanmasında özellikle Montesquieu'nün *erkler ayrılığı* ilkesi en etkili ilkelerden biri olmuştur. Çünkü, erkler ayrılığı ile yasama, yürütme ve yargı güçleri ayrı ellerde toplanarak fren görevi görmesi bakımından temel hak ve özgürlükleri garanti altına alan en önemli ilke olarak kabul edilmiştir. Günümüz ABD Anayasasının temelini oluşturan bu ilke uyarınca yasama, yürütme ve yargı güçleri, tamamen birbirinden ayrılmışlardır³⁰.

III. BÖLÜM KUVVETLER AYRILIĞININ PARLAMENTER SİSTEMDE SİYASAL PARTİLERİN FAALİYETLERİNE ETKİSİ

Modern anlamda siyasi partiler, kuvvetler ayrılığı ilkesinden çok daha uzun bir süre ortaya çıkmıştır. Tarihte ilk siyasi partiler, Batı'da 19. yüzyılda; önce ABD'nde, sonra İngiltere'de ortaya çıkmışlardır. Siyasi partiler ile ilgili uzun süre hukuki düzenleme yapılmamış; ancak, II. Dünya Savaşı'ndan sonra Anayasalarda siyasi partiler ile ilgili düzenlemelere yer verilmiştir³¹.

Saf kuvvetler ayrılığı teorisi ile uyumlu bir siyasi rejim örneğine günümüzde rastlamak mümkün değildir. Çünkü, bu teorinin ileri sürüldüğü tarihlerde henüz modern siyasi partiler mevcut değildi. İktidarla ilgili sorunlar, daha çok kurumsal nitelikteydi. Değişik organlar ve bunlar arasındaki

²⁵Demir, age.,s.117

²⁶Özbudun,age., s.303

²⁷Teziç, age.,s.502

²⁸Teziç, age., s.502

²⁹Demir, age., s.118

³⁰Demir, age., s.122

³¹Teziç, age., s.309

yetki ve ilişkiler, kuvvetler ayrılığı ile dengeye oturtulabiliyordu. Günümüzde ise siyasal yaşama yön veren siyasal partilerdir ve kurumlar, bunlara sadece biçimsel bir çerçeve sağlamaktadır³². Bu durumun doğal sonucu olarak da iktidar ve muhalefet partileri ayrılığı ortaya çıkmıştır.

Parlamentar hükümet sisteminde parlamentoda çoğunluğu elinde bulunduran iktidar partisinin, bir yanda yasama faaliyetleri çerçevesinde “parlamento makinesini”, öte yandan yürütme faaliyetleri çerçevesinde hükümet makinesini yöneten ve yönlendiren motor işlevi gördükleri söylenebilir. Hatta sert kuvvetler ayrılığının uygulandığı başkanlık sisteminde bile Başkanın parlamento çoğunluğu ile aynı partiden olup olmamasına göre değişiklik göstermektedir. Başkanın ve parlamentonun aynı partiden olması durumunda bu parti, hem yasama hem de Başkan üzerinde güçlü bir etkiye sahip olur. Duverger’in ifadesi ile” *bir parti aynı zamanda hem Başkanlığı hem de iki meclis çoğunluğunu elinde bulundurduğu takdirde anayasal kuvvetler ayrılığını hemen tamamen ortadan kaldırır. Parlamentar rejim ile Başkanlık rejimi arasındaki fark, aralarındaki hukuki ayrılığa rağmen filyatta silinir*”³³.

Parlamentar rejimde parlamentoda çoğunluğu oluşturan Başbakan da yasama ve yürütme gücünü kendi elinde toplayabilir. Türkiye’deki uygulamada, başbakan hem mensup olduğu partinin genel başkanı hem bakanlar kurulunun başkanı hem de milletvekili sıfatıyla yasama gücünün bir üyesi olarak kuvvetler toplanmasının çarpıcı bir örneğini oluşturmaktadır. Yasama organının, partilerden bağımsız olarak kurumsal bütünlüğe ve kendi öz dinamikleri ile hareket etmeye dönük yetenekleri oldukça kısıtlıdır. Yasama organının yasa yapma ve hükümeti denetleme konusundaki işlevleri, parti yapılarına ve parlamenter çoğunluklarına göre belirlenmektedir³⁴. Görüldüğü gibi yasama organının bu siyasi konjonktür içinde bağımsız hareket etme kabiliyeti son derece sınırlıdır; bu durum da yasama organını adeta siyasi partilere bağımlı kılmakta ve bağımsızlığına hanel getirmektedir³⁵.

Bu açıdan dünyanın en liberal ülkelerinden biri olan İngiltere’de rejimin liberal yapıya sahip olmasının temelinde yasama ve yürütme ayrılığından ziyade iktidar-muhalefet ayrılığı yatmaktadır. İktidar ve muhalefet kavramları ise siyasi partilerin parlamentoda oluşturdukları çoğunluğa göre belirlemektedir. Muhalefetin iktidarı denetleme imkanı ve seçimler yoluyla yarının iktidarını elde edebilme yolunun açık olması, rejimin liberal niteliğine temel oluşturmaktadır. Böylece temsili demokrasinin gelişimi, kuvvetler ayrılığını giderek iktidar-muhalefet ayrılığına dönüştürmüş ve siyasal partiler sayesinde hükümet ve parlamento birbirinin karşısı iki ayrı kuvvet olma özelliğini yitirmişlerdir³⁶.

Parlamentar sisteme göre hükümet sistemlerinin sınıflandırmasını parlamentoda temsil edilen/edilmeyen parti, iktidar partisi- muhalefet partisi, tek partili hükümet – koalisyon hükümeti ayrımına tabi tutarak açıklayabiliriz:

A. Parlamentoda Temsil Edilen – Edilmeyen Parti

Parlamentar rejim uygulamalarına etkisi açısından yapılabilecek en temel tasniflerden biri, parlamentoda temsil edilen/edilmeyen parti ayrımıdır. Partilerin parlamentoda temsil edilebilmeleri için ise, her şeyden önce uygulanan seçim sistemine bağlı olarak yeterli oy oranına ulaşmış olmaları gerekir. Eğer uygulanan bir seçim barajı söz konusu ise, bu barajın da aşılması gerekir. Bu koşulları sağlayamayan parti, parlamentoda temsil olanağı elde edemez. Bununla birlikte, partilerin parlamentoda temsil edilmelerinde tek belirleyici koşul seçimlerde gösterdikleri performans değildir. Seçimlerdeki performansı sayesinde parlamentoda temsil olanağı elde eden parti, daha sonra yaşanan istifalar nedeniyle bu temsil olanağını kısmen ya da tamamen yitirebileceği gibi, parlamentoda temsil

³² Akartürk, age., s.33

³³ Akartürk, age., s.33

³⁴ Akartürk, age.,s.34

³⁵ Akartürk, age., s.34

³⁶ Teziç, age., s.435

edilmeyip de sonradan bağımsız ya da başka partiden milletvekillerinin katılımıyla parlamentoda temsil olanağı elde eden partiler de söz konusudur³⁷.

Ayrıca, parlamento içinde doğan partiler ve parlamento dışında doğan partiler ayrımı da yapılabilir. Parlamento içinde doğan partiler; belirli bir grup milletvekili tarafından kurulan ve bu andan itibaren parlamentoda temsil olanağı elde eden partilerdir. Oysa, parlamento dışında doğan partilerin kurucuları milletvekili olmadıkları için, bu partiler ancak seçimler yoluyla ya da daha sonra gerçekleşen milletvekili katılımıyla temsil olanağı elde ederler. Partilerin ilk ortaya çıktığı dönemlerde genellikle partilerin parlamento içinde beliren siyasal gruplaşmalardan doğduğunu ifade etmiştik. Günümüzde de partilerin parlamento çatısı altındaki milletvekilleri tarafından kurulması ve bu andan itibaren parlamentoda temsil edilen parti niteliği kazanması söz konusu olabilmekteyse de bu durum istisnadır³⁸.

Partilerin parlamentoda temsil edilmelerinin önemi, rejimin işleyişinde oynadıkları rolle ilgilidir. Yoksa partinin parlamentoda temsil edilip edilmemesi, onun hukuksal niteliği ya da statüsü üzerinde herhangi bir rol oynamaz. Başka bir deyişle, parlamentoda temsil edilsin ya da edilmesin bütün partiler ortak bir hukuksal rejime tabidirler. Öte yandan, parlamentoda temsil edilmeyen partiler, parlamenter olanaklardan yoksun oldukları için rejimin işleyişinde doğrudan bir etkiye sahip değildirler. Parlamentodaki yasama faaliyetleri, hükümetin denetlenmesi ya da yeterli çoğunluk elde edilmişse hükümet edilmesi parlamentodaki temsil güçlerine bağlıdır. Ayrıca, parlamentoda temsil olanağı elde eden partilerin başka ayrıcalıklarından da söz etmek mümkündür. Bu partilere aldıkları oy ya da parlamentodaki temsil oranlarına göre devletçe mali yardım yapılması, anayasa mahkemesinde iptal davası açma hakkı tanınması gibi ayrıcalıklardan tanınmaktadır³⁹.

Parlamentoda temsil edilen partilerin etkinliği ise, sahip oldukları parlamenter çoğunluklarla ölçülmektedir. Bu parlamenter çoğunluklara göre; iktidar partisi, ana muhalefet partisi ve muhalefet partileri gibi isimler almaktadırlar. İki-parti sistemlerinde parlamento, iktidar ve ana muhalefet partisinden oluşurken; çok-parti sistemlerinde parlamento çok sayıda partiye ev sahipliği yapabilmektedir. Ancak, parlamentodaki partilerin belirli bir bütünlük ve etkinlik içinde parlamenter faaliyetlere katılımı parti grupları sayesinde gerçekleşir. Aynı partiye mensup belli sayıda parlamenterden (15 ya da 20) oluşan bu gruplar, parti örgütünün ayrı bir kuruluşu olmayıp partilerin parlamentodaki uzantılarıdır. Bu gruplara tanınan parlamenter ayrıcalıklar sayesinde, partiler parlamenter faaliyetlere daha etkin bir biçimde katılabilirler. Aynı zamanda parlamentodaki bu parti grupları, belirli bir parti disiplini içinde kendi üyelerinin parti politikalarına ve grup kararlarına uygun oy kullanmasını ve bu yönde çalışmalarda bulunmasını sağlarlar⁴⁰.

B. İktidar Partisi – Muhalefet Partisi Ayrımı

Genel anlamda iktidar ve muhalefet kavramları oldukça eski bir geçmişe dayanır ve karşılıklı güç ilişkilerinin bir görünümü olarak ortaya çıkar. Demokratik temsili rejimlerde ise, kural çoğunluğunun yönetimidir. Nitekim Antik Yunan tarihçisi Thucylide'in Pelepones Savaşı'nı anlatan kitabında, iktidar azınlığın değil; daha büyük sayıdaki çoğunluğun elindedir” derken; çoğunluk koşulunu iktidarın demokratik meşruiyeti olarak görmekteydi. Siyasal kararların çoğunluk kuralına uygun olarak alındığı çağdaş anayasal demokrasilerde, hükümetten farklı görüşte olan politik kesimler muhalefet olarak nitelendirilmektedir⁴¹.

Parlamenter rejimin işleyişinde iktidar-muhalefet ayrımı siyasal olduğu kadar kurumsal bir nitelik de taşır. Kurumsal muhalefet hukuksal güvenceyle donatılmış bir muhalefet olarak, asgari düzeyde bir demokrasi ve düşünce özgürlüğünün varlığını gerektirir. Ayrıca, özellikle parlamentodaki azınlığın hükümete karşı güvence altına alınması ve hükümet yolunun demokratik usuller

---

³⁷ Akartürk, age., s.55

³⁸ Akartürk, age., s.55

³⁹ Akartürk, age., s.56

⁴⁰ Akartürk, age., s.57

⁴¹ Sezginer, age., s.97

çerçevesinde herkese açık tutulması esastır. Bu niteliklere sahip bir muhalefet ise, ancak modern parlamenter rejimin ortaya çıkışıyla ve özellikle partiler düzeyinde gelişebilmiştir⁴².

Parlamenter rejimin beşiği sayılan İngiltere’de 1867 seçim reformuna kadar gerçek bir iki partili sistem yoktu ve hükümetler değişen çoğunluk gruplarına ve hatta bazen azınlıklara dayanarak kuruluyorlardı. Oy verme hakkını nüfusun daha büyük bir kısmına yayan 1867 seçim reformuyla birlikte, sıkıca örgütlenmiş partilerin gelişmesi parti hükümeti ilkesine ve muhalif parti konumuna istikrar kazandırdı. Özellikle, Gladstone ve Disraeli Hükümetleri döneminde “ parti hükümeti” ilkesi iyice yerleşti. Böylece, 20. yüzyılda seçimleri kaybeden partilerin “gölge kabineler” kurmaları bir gelenek haline aldı. 1937’de ise “Kralın Bakanları Hakkındaki Yasa’nın” (the Ministers of the Crown Act of 1937), muhalefet liderine hazineye 2000 sterlin (1957’de 3000’e ve 1965’te 4500 sterline yükseltilmiştir) tahsis etmesiyle muhalefetin kurumsal niteliği tescil edilmiştir⁴³.

Parlamenter rejimin işleyişini sadece yasama ve yürütme organı arasındaki ilişkileri düzenleyen anayasal kurallara bakarak anlayamayız. Bu nedenle, anayasal düzenlemelere konu edilen biçimiyle bile kuvvetler ayrılığı, günümüz siyasi rejimlerinin nitelendirilmesinde yeterli bir kriter olmaktan çıkmıştır. Parlamenter rejimin işleyişini fiilen belirleyen siyasal partilerdir. Parlamenter çoğunluğu elde eden parti aynı zamanda hükümeti kurma yetkisi de elde etmektedir. Böylece çoğunluğu aracılığıyla yasama organına hakim olan parti, hükümete de hakim olmakta dolayısıyla her iki kuvvet siyasal parti aracılığıyla parti yönetiminin eline geçmektedir. Parlamenter çoğunluğu elinde bulunduran siyasal partilerin yasama ve yürütme üzerindeki egemenliği, disiplinli parti yapılarının oluşumuyla işlerlik kazanmaktadır. Disiplinli parti yapıları ise bir yandan hükümete kolektif bir yapı kazandırmış diğer yandan da parlamentodaki gruplara belirli bir disiplin ve bütünlük kazandırarak oluşturdukları çoğunluklara göre iktidar ve muhalefet rollerinin kurumsallaşmasını sağlamışlardır⁴⁴.

Parlamenter rejim İngiliz yönetim geleneğinin bir ürünüdür. Parlamento ile hükümet arasında belirli bir dengenin olduğu ve kuvvetler ayrılığı ilkesinin mutlak anlamıyla uygulanmadığı bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır (İngiliz parlamenter sistemi, parlamentonun etkinliğini yitirdiği buna karşılık hükümetin önem kazandığı sistem olarak tanımlanmaktadır Hükümet, Avam Kamarası’nda çoğunluğa sahiptir ve yasa çıkarmakta bir güçle karşılaşmaz. Bu nedenle hükümet “çok açık bir biçimde” yasamadan üstün bir durumdadır⁴⁵.

O halde *gerçek kuvvetler ayrılığı*, parti sistemiyle anayasal çerçevenin bir bileşkesidir denilebilir. Hatta bazı durumlarda parti sisteminin anayasal çerçeveden daha baskın bir rol oynaması da söz konusu olabilir. Bilhassa çoğunluğu elinde bulunduran disiplinli yapıya sahip bir hükümet partisi söz konusuysa uygulamada anayasal çerçeve tarafından belirlenen kuvvetler ayrılığından çok farklı sonuçlar ortaya çıkabilmektedir. Bu parti, yasama ve yürütmenin sahip olduğu belirli ayrıcalıkları kendinde toplamaktadır⁴⁶.

Demokratik yönetim sisteminde, kuvvetler ayrılığı teorisi gereği, yönetim yetkileri yasama, yürütme ve yargı arasında paylaştırılmaktadır. Ancak parlamenter yönetim sisteminde yürütme yasamadan çıktığından yasamaya karşı sorumlu konumdadır ve bu nedenle yasama ve yargı organları tarafından denetlenmektedir. *Fiili uygulamada ise yasama yürütmeyi denetlemede yetersiz kalmaktadır. Çünkü yürütmenin başı olan başbakan, mecliste çoğunluğu oluşturan parti veya partilerin lideri konumundadır. Dolayısıyla Montesquieu’nun kuvvetler ayrılığı ilkesinde öngörülen denetim, sadece meclisteki muhalefet partisi veya partileri tarafından yerine getirilebilmektedir⁴⁷.*

⁴² Akartürk, age., s.57

⁴³ Akartürk, age., s.58

⁴⁴ Akartürk, age., s.35

⁴⁵ Gören, age., s. 157

⁴⁶ Akartürk, age., s.36

⁴⁷ Rıza Aslan, *Parlamenter Yönetim Sisteminde Gölge Kabine’li Muhalefet*, Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt:11, Sayı:2, Yıl: 2009, w.w.w.asosindex.comhttp://journal-article-abstract?id=17979

Muhalefetin mecliste azınlıkta olması, meclis denetimini zayıflatmaktadır. Çalışma bu nedenle muhalefete önem atfederek muhalefetin tanımını, sistem içinde oynadığı rolü ve muhalefetçe oluşturulan Gölge Kabine'nin önemini analiz etmektedir. Bu anlayışa göre; parlamenter yönetim sisteminde, hükümetin denetlenebilmesi için muhalefetin "Gölge Kabine" oluşturarak düzenli ve sürekli muhalefet etmesi önerilmektedir. Bu kapsamda muhalefetin tanımını, muhalefet etme yöntemlerini ve kapsamlı bir muhalefet örgütlenmesini irdelemektedir. Etkin denetim için muhalefetin "rekabetçi ve işbirliğine dayanan" politikalar uygulaması gerekmektedir. Muhalefetin "rekabetçi ve işbirliğine dayanan" politikalarla iktidara ciddi bir alternatif olduğunu ispatlaması gerekmektedir. Bu kapsamda, muhalefet bir taraftan hükümeti yapıcı politikalarla uyararak iktidar partisine oy vermiş seçmenlerin beğenisi alınmalı, diğer taraftan toplum-sal sorunlara alternatif çözümler üretmek iktidara hazır olduğunu gösterilmelidir⁴⁸.

Siyasal partilerin kuvvetler ayrılığını iktidar-muhalefet ayrılığına dönüştürmesi siyasal gelişmelerinin ürünüdür; ancak, iktidar-muhalefet ayrılığı bu dönüşümün yalnızca siyasal boyutunu ortaya koymaktadır. Oysa bu dönüşümün hukuksal boyutu da göz ardı edilemez. Kuvvetler ayrılığının dönüşümünün hukuksal boyutu anayasal güvenceyle donatılmış bağımsız yargıdır. Hukuksal boyut açısından kuvvetler ayrılığı günümüzde yargının diğer iki kuvvetler ayrılığını, bağımsızlığını ifade etmektedir. Artık parlamentolar hak ve özgürlüklerin güvencesi olma özelliklerini yitirmişlerdir. Yasama organının mensup olunan siyasi partilerden bağımsız bir kimliği yoktur. Parlamentoda çoğunluğu elinde bulunduran parti hem yasama gücünün hem de yürütme gücünün tek hakimi olarak ortaya çıkıyor. Bu durum günümüzde parlamentoların hükümetleri siyasal açıdan denetleyebilecek fonksiyonlarının bulunmadığını göstermektedir. Bu gelişmelerde özellikle siyasal parti olgusunun oluşturduğu pati disiplinin, lider sultanının ve iktidarın kişiselleşmesi olgularının payı büyüktür⁴⁹.

Parlamenter sistemlerde günümüzde yasama organı yürütmeye tamamen bağımlı ve onun inisiyatifi ile hareket eden bir organ olduğuna göre; burada, yargı kuvvetinin yasama-yürütme bütünleşmesinden ayrılığı daha büyük bir anlam ifade etmektedir. Yasama-yürütme kaynaşması hatta yasamanın yürütme içinde erimesi özellikle muhalefet partilerinin zayıf ve etkisiz olduğu ya da parlamentoda denetim ve denge işlevini sağlayacak asgari çoğunluklara sahip olmadığı hallerde özgürlükler aleyhine olumsuz sonuçların doğumuna neden olabilmektedir. Bu nedenle denge ve denetim işlevini yerine getirebilecek hak ve özgürlüklerin güvencesi olabilecek güç ve donanıma sahip bağımsız bir yargının varlığı çok büyük bir öneme sahiptir.⁵⁰

Demokrasi açısından kuvvetler ayrılığının günümüzde kazandığı çağdaş görüntü ise çoğulculuk ilkesi temelinde frenler ve dengeler sistemi biçiminde gelişmektedir. Bu çerçevede, iktidar-muhalefet ilişkileri ideolojik bir çoğulculuğun görünümü olarak farklı ideoloji ve fikirlerin serbestçe örgütlendiği partiler kanalıyla gerçekleşmektedir. Kurumsal çoğulculuk boyutunda ise demokratik seçimlerle iş başına gelen siyasal kurum ve organlar ile bu kurum ve organları denetleyen yargı mekanizması yer almaktadır. Frenler ve dengeler sistemi ise özünde siyasal iktidarı daha geniş kesimlerle paylaşma onu dengeleme ve denetleme işlevi üstlenen kurumlar bütününe ifade etmektedir. Çağdaş demokratik rejimlerde bu kurumlara örnek olarak; ombudsmanlık, çift meclis, idari özel kuruluşlar, hukuksal güvenceye sahip muhalefet partileri, güçlü yerel yönetimler ve basın özgürlüğü güvencesine sahip medya kuruluşları gösterilebilir⁵¹.

C.Tek Partili Hükümet- Koalisyon Hükümeti

Parlamenter rejimlerde, partilerin hükümetteki temsil yeteneği parlamentodaki çoğunluklarına göre belirlenir. Bu durumda parlamenter çoğunluk tek bir partiye dayanıyorsa bu parti başka partilerle

⁴⁸ Rıza Aslan, "Parlamenter Yönetim Sisteminde Gölge Kabine'li Muhalefet", w.w.w.asosindex.comhttp://journal-article-abstract?id=17979

⁴⁹ Akartürk, age., s.37

⁵⁰ Akartürk, age., s.60

⁵¹ Akartürk, age., s.37

hükümet ortaklığı kurmaya ihtiyaç duymayacağı için tek partili bir hükümet kurulacaktır. Ancak, hiçbir parti tek başına hükümeti kuracak parlamenter çoğunluğa sahip değilse; bu durumda parlamenter çoğunluğu sağlayacak birden fazla partinin hükümeti kurması anlamına gelen koalisyon hükümeti söz konusu olur⁵².

İki parti sisteminde, tek partili hükümet söz konusu olduğundan, parti; hem parlamento hem de hükümet üzerinde etkili tek güçtür. Bu durumda parti hükümetin parlamento üzerindeki üstünlüğünü sağlayan bir nevi araç niteliğindedir. Çünkü hükümet parti liderinin elindedir ve parlamenter çoğunluğu oluşturan milletvekilleri de aynı partiye mensup milletvekilleri olarak lidere bağlı konumdadır. Hele parti ezici bir parlamenter çoğunluğa sahipse, etkili bir parti disiplini söz konusuysa bu durum parlamentoda ve hükümette sıkı bir parti dayanışmasının yaşanmasına ve dolayısıyla hükümet istikrarına yol açar. Parti kimliği milletvekili kimliğinin önüne geçer. Yasama ve yürütme kuvvetleri arasında güçlü parti kimliğinden kaynaklanan bir kaynaşma yaşanır⁵³.

Buna karşın çok parti sistemlerinde ise genellikle en az iki partiden oluşan hükümet koalisyonlarının ortaya çıktığını görüyoruz. İki parti sistemlerinde yürütmenin güçlenmesinde tek parti hükümeti öncü bir rol oynarken; çok parti sistemlerinde parti, hatta zıt görüşlerdeki partilerin oluşturdukları koalisyonlar, hükümet istikrarsızlıklarına yol açabilmekte ve bu da yürütmeyi zayıf düşürmektedir. Hatta koalisyon hükümetini paylaşan partilerin sayıca fazla olması, parti ideolojileri arasında derin uçurumlar bulunmasını ya da parti disiplinin işlememesi gibi faktörler hükümet istikrarsızlıklarını daha çok körüklemektedir. Bu durumun doğal sonucu olarak yasama ve yürütme arasındaki güç dengesi ve ayrılık derecesi, seçim sistemiyle partiler sistemi tarafından doğrudan etkilenmektedir⁵⁴.

İster tek parti hükümeti, isterse koalisyon hükümeti söz konusu olsun, mutlaka kurulacak hükümetin parlamenter çoğunluğa dayanması gerekir. Parlamenter çoğunluğun tek bir parti tarafından sağlanamaması durumunda, mevcut parti sistemi çerçevesinde değişik koalisyon modelleri ortaya çıkabilir. Nitekim parlamenter sistemlerde ne tür koalisyonların kurulabileceğini öngören başlıca 6 çeşit kuram ileri sürülmüştür⁵⁵:

-Asgari Çoğunluklu Koalisyonlar: Bu kategorideki hükümetler, sadece hükümete çoğunluk statüsü kazandırmaya yetecek asgari ölçüdeki partinin yer aldığı koalisyon modeli içinde yer alır.

-Asgari Büyüklükte Koalisyonlar: Parlamentodaki siyasal tabloya göre; partiler elde edebilecekleri bakanlık sayısını arttırmak için gereksiz partileri koalisyondan dışlayarak, mümkün olan en dar parlamenter çoğunluğa dayanan bir hükümeti tercih ederler.

-Asgari Sayıda Partiden Oluşan Koalisyonlar: Asgari çoğunluklu koalisyonların mümkün olan en az sayıdaki partiyi kapsayacak biçimde kurulması beklenir. Çünkü diğer şartların eşit olması halinde koalisyonun kurulması ile ilgili görüşme ve pazarlıklar daha az partiyle daha kolay yürütülür ve koalisyon da daha kolay bir arada tutulur.

-Asgari Çeşitliliğe Sahip Koalisyonlar: Bu kuram, partilerin büyüklükleri ya da sayılarını esas almaktan ziyade partilerin siyasal tercihleri ve programlarına göre bir model oluşturur. Siyasal tercihler ve programlar açısından benzerlik taşıyan partiler arasında koalisyon kurulması daha kolaydır.

-Asgari Çoğunluklu Bağlantılı Koalisyonlar: Bu kuram, “bağlantılı” yani siyasal yelpazede birbirine yakın duran partiler arasında, aynı zamanda gereksiz ortaklara yer vermeyen bir koalisyon oluşturabileceğini öngörür. Bu kuram, siyasal yakınlığı olan partilerin koalisyon kurmaya çalışacakları

⁵²Uluşahin, age., s.122

⁵³Teziç, age., s.438

⁵⁴Oktay, UYGUN, Demokrasi, Tarihsel, Siyasal ve Felsefi Boyutlar, 12 Levha Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2011, s.258

⁵⁵Akartürk, age., s.62

ve çoğunluk koalisyonu sağlanana kadar da diğer siyasal yakınlığı olan partilerin buna ekleneceği varsayımına dayanır.

- *Politikalara Dayalı Koalisyonlar*: Bu kuram, partilerin iktidarda kalmaktan ziyade sadece politikalarla ilgilendiklerini varsaydığından, bu durumda gerçek iktidar yasama organında toplanmış olur. Yasama organında da kilit öneme sahip parti istediği politikaların yürürlüğe konmasını sağlayabilir

Tek partili hükümet ve koalisyon hükümeti arasındaki ayrımı tabloya dönüştürerek analizini yaptığımızda aşağıdaki sonuca ulaşabiliriz.

	İstikrar ve etkinlik	Parti sistemi	Seçim sistemi	Sorumluluk	Meşruiyet
Tek partili hükümet	Güçlü	İki-parti	Çoğunlukçu	Güçlü	Güçlü
Koalisyon hükümeti	Zayıf	Çok-parti	Nispi temsil	Zayıf	Zayıf

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi, tek partili hükümetler genellikle çoğunluk usulü seçim sisteminin bir sonucu olarak, iki-parti sisteminin geçerli olduğu rejimlerde ortaya çıkmakta; istikrar ve etkinlik açısından güçlü bir performans gösterme olanağına sahip olabilmektedirler. Buna karşın, koalisyon hükümetleri nispi temsil seçim sisteminin geçerli olduğu rejimlerde ortaya çıkmakta ve hükümette birden fazla siyasal parti olduğu için bu hükümetler istikrar ve etkinlik açısından zayıf performans göstermektedirler. Ayrıca, iktidar ve muhalefet sorumluluğu koalisyon hükümetleri dönemlerine oranla tek partili hükümet dönemlerinde daha güçlüdür⁵⁶.

⁵⁶ Akartürk, age., s.66

SONUÇ

Çağdaş demokrasilerde tam kuvvetler ayrılığına dayanan bir hükümet sistemi örneği yoktur. Kuvvetlerin sert ayrılığına dayanan Amerikan tipi başkanlık rejimi bunun yalnızca kısmi bir istisnasını oluşturur. Bunun dışında özellikle parlamenter rejimleri sınıflandırmada kuvvetler ayrılığı kriteri yetersizdir. Bu rejimde kuvvetler ayrılığı teorisinde öngörüldüğü gibi yasama ve yürütme arasında bir ayrılıktan değil daha çok kuvvetlerin paylaşımından söz edilebilir. Çünkü parlamenter rejimlerde hükümetlerin parlamentonun oyuyla atanması, desteklenmesi ve yerine göre azledilmesi söz konusudur.

Siyasal partilerin kuvvetler ayrılığını iktidar-muhalefet ayrılığına dönüştürmesi siyasal gelişmelerinin ürünüdür; ancak, iktidar-muhalefet ayrılığı bu dönüşümün yalnızca siyasal boyutunu ortaya koymaktadır. Oysa bu dönüşümün hukuksal boyutu da göz ardı edilemez. Demokrasi açısından kuvvetler ayrılığının günümüzde kazandığı çağdaş görüntü ise çoğulculuk ilkesi temelinde frenler ve dengeler sistemi biçiminde gelişmektedir. Bu çerçevede, iktidar-muhalefet ilişkileri ideolojik bir çoğulculuğun görünümü olarak farklı ideoloji ve fikirlerin serbestçe örgütlendiği partiler kanalıyla gerçekleşmektedir. Kurumsal çoğulculuk boyutunda ise demokratik seçimlerle iş başına gelen siyasal kurum ve organlar ile bu kurum ve organları denetleyen yargı mekanizması yer almaktadır.

Frenler ve dengeler sistemi ise özünde siyasal iktidarı daha geniş kesimlerle paylaşma onu dengeleme ve denetleme işlevi üstlenen kurumlar bütünüdür ifade etmektedir. Çağdaş demokratik rejimlerde bu kurumlara örnek olarak; ombudsmanlık, çift meclis, idari özel kuruluşlar, hukuksal güvenceye sahip muhalefet partileri, güçlü yerel yönetimler ve basın özgürlüğü güvencesine sahip medya kuruluşları gösterilebilir⁵⁷.

Kuvvetler ayrılığı ilkesinde siyasi partilerin güç kazanması ile birlikte hükümet sistemlerinin sınıflandırılması da önem taşımaktadır. Türkiye’de ise 1982 Anayasası’nın 7. maddesi, “yasama yetkisi, Türk milleti adına TBMM’ndir. Bu yetki devredilemez” hükmünü içermektedir. Anayasa’nın 8. maddesi ise “Yürütme yetkisi ve görevi, Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu tarafından, Anayasaya ve kanunlara uygun olarak kullanılacağı ve yerine getirileceği” ifade edilmektedir. Görüldüğü gibi 1982 Anayasası’nda yürütme, hem görev hem de yetki olarak nitelendirilmiştir. Bu durumun pratik sonucu yürütme organının doğrudan genel ve asli bir düzenleme yapma yetkisine sahip olmasıdır. Dolayısıyla yürütme organı, sıkıyönetim, olağanüstü hal KHK’leri ile Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarabilir⁵⁸.

Yürütme organı ve özellikle Cumhurbaşkanlığı makamı 1982 Anayasası’nda güçlendirilmiştir. 1982 Anayasası’nın kurduğu hükümet sistemi, halk tarafından seçilen Cumhurbaşkanı’nın rolünün klasik parlamentarizme oranla bir hayli etkin olmasına karşın temelde parlamenter rejim özelliklerini korumaktadır. Bu nedenle sistemi parlamenter rejim ile başkanlık rejimi arasında “başkanlı parlamenter” rejim olarak nitelendirmek abartılı bir yaklaşım olmayacaktır. Başka bir ifade ile rejimin adı, Fransız literatüründen esinlenerek “*yumuşatılmış parlamentarizm*” şeklinde detelaffuz edilebilir⁵⁹.

KAYNAKÇA

- AKAD, Mehmet- DİNÇKOL, Vural, Bihterin(2012), Genel Kamu Hukuku, DER Yayınları, Gözden Geçirilmiş 7. Basım, İstanbul
- AKARTÜRK, Ali, Ekrem (2010), Parlamenter Rejim Uygulamaları ve Parti Sistemleri, Yeditepe Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul

⁵⁷ Akın, age., s.105

⁵⁸ Mümtaz, Soysal, 100 Soruda Anayasanın Anlamı, Gerçek Yayınevi, İstanbul,1993, s. 205

⁵⁹ Demir, age., s.163

- AKIN, Yusuf, Murat (2006), Doç. Dr. Mehmet SOMER' in Anısına Armağan, Beta Basım A.Ş. İstanbul
- DEMİR, Fevzi (2012), Anayasa Hukuku, Birleşik Matbaacılık, 8. Baskı, İzmir
- ERDOĞAN, Mustafa (2010), Anayasal Demokrasi, Siyasal Kitabevi, Tıpkı Basım, 8. Baskı, Ankara
- GÖZLER, Kemal (2004), Anayasa Hukukuna Giriş, Ekin Kitabevi Yayınları, Dördüncü Baskı, Bursa
- HÜNER, Fatih, Mehmet (2012), Demokrasinin İşleyişinde Yargının Rolü ve Meşruiyeti, Adalet Yayınevi, 1. Baskı, Ankara
- KUTLU, Mustafa (2001), Kuvvetler Ayrılığı Temelleri-Gelişimi, Hukuk Devletinin Kökenleri, Seçkin Yayınevi, 1. Baskı, Ankara
- ÖZBUDUN, Ergun (2010), Türk Anayasa Hukuku, Gözden Geçirilmiş 11. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara
- SEZGİNER, Murat (2010), Günümüz Demokrasilerinde Kuvvetler İlişkisi ve 1982 Anayasası'nda Sorunlar, Seçkin Yayınevi, 2. Baskı, Ankara
- SOYSAL, Mümtaz (1993), 100 Soruda Anayasanın Anlamı, Gerçek Yayınevi, İstanbul
- TEZİÇ, Erdoğan (2012), Anayasa Hukuku, Beta Yayınevi, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 14. Bası, İstanbul
- TURHAN, Mehmet (1993), Hükümet Sistemleri, Gündoğan Yayınları, 2. Baskı, Ankara
- ULUŞAHİN, Nur (1999), Anayasal Bir Tercih Olarak Başkanlık Sistemi, Ankara
- UYGUN, Oktay (2011), Demokrasi, Tarihsel, Siyasal ve Felsefi Boyutlar, 12 Levha Yayınları, 1. Baskı, İstanbul
- YOLCU, Serkan (2011), İngiltere'de Kuvvetler Ayrılığı ve Yargı Bağımsızlığı Alanındaki Gelişmeler, Seçkin Yayınevi, 1. Baskı, Ankara

İNTERNET ORTAMINDA FAYDANILAN KAYNAKLAR:

- Mehmet Emin Akgül, "Kuvvetler Ayrılığı İlkesinin Dönüşümü ve Günümüz Demokratik Rejimlerindeki Anlamı", sayı:4, yıl:2010, [www. Ankarabarusu.org.tr/siteler/ankara_barosu/4/2010_akgul.pdf](http://www.Ankarabarusu.org.tr/siteler/ankara_barosu/4/2010_akgul.pdf)
- Rıza Aslan, "Parlamentar Yönetim Sisteminde Gölge Kabine'li Muhalefet", Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt:11, Sayı:2, yıl: 2009, [w.w.w.asosindex.comhttp:// /journal-article-abstract?id=17979](http://www.asosindex.comhttp://journal-article-abstract?id=17979)